

ІГОР МАРЧУК

**ОТАМАН «ТАРАС БУЛЬБА»:
МІЖ МІФОМ І РЕАЛЬНІСТІЮ**

МОНОГРАФІЯ

**ЛІТОПИС УПА
СЕРІЯ «БІБЛІОТЕКА»
ТОМ 16**

**LITOPYS UPA
Library Series
Volume 16**

IHOR MARCHUK

**A CHIEFTAIN «TARAS BULBA»:
BETWEEN MYTH AND REALITY**

A MONOGRAPH

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ
Серія «Бібліотека»
Том 16

ІГОР МАРЧУК

**ОТАМАН «ТАРАС БУЛЬБА»:
МІЖ МІФОМ І РЕАЛЬНІСТЮ**

МОНОГРАФІЯ

Марчук І. Отаман «Тарас Бульба»: між міфом і реальністю: монографія. Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2022. 408 с., іл. (Літопис УПА. Серія «Бібліотека»; т. 16).

У монографії на основі значної кількості джерел висвітлено життя і Тараса Боровця («Бульби»). Всебічно проаналізовано політичні погляди, економічну, військову й розвідувальну діяльність повстанського ватажка. З'ясовано, чи був він насправді засновником Української повстанської армії. Значну увагу в дослідженні присвячено зародженню бульбівського руху на волинському Поліссі. Вперше спростовано значну кількість міфів, які з'явилися на сторінках мемуарів отамана «Армія без держави».

Marchuk I. A Chieftain «Taras Bulba»: Between Myth and Reality: A Monograph. Lviv: Litopys UPA Publishing House, 2022. – 408 pp., ill. – (Litopys UPA. Library Series; Vol. 16).

The biography of Taras Borovets («Bulba») is covered in a monograph based on a significant number of sources. The political views, economic, military and intelligence activities of the rebel leader are comprehensively analyzed. The book includes an assessment of whether or not Borovets was actually the founder of the Ukrainian Insurgent Army. Considerable attention in the study is devoted to the establishment of Bulba's movement in the Volyn region of Polissia. The book for the first time refutes a significant number of myths that appeared on the pages of the chieftain's memoirs «Army without a State».

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:
МИХАЙЛО РОМАНЮК

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:
АНДРІЙ СОВА

ЛІТЕРАТУРНИЙ РЕДАКТОР:
НАТАЛІЯ ГАЛЕВИЧ

ОРИГІНАЛ-МАКЕТ:
АННА ГІРЕНКО

**80-ЛІТТЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ
(1942–2022)**

**ФУНДАТОРОМ
ЦЬОГО ТОМУ Є**

**ГОЛОВНА УПРАВА
ТОВАРИСТВА УКРАЇНСЬКОЇ
ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ В США
ім. ген.-хор. РОМАНА ШУХЕВИЧА –
«ТАРАСА ЧУПРИНКИ»**

**Почесний голова – Богдан КОВАЛИК
Голова – Зеня КОВАЛЬЧИН БРОЖИНА**

ВСТУП

Історія українського визвольного руху на Волині та Поліссі в 40–50-х роках ХХ ст. спричиняє чимало суперечок та запитань і сьогодні. Відомий український історик Володимир Сергійчук у статті «Феномен українського самоствердження», вміщеній у збірці документів «Тарас Бульба-Боровець. Документи. Статті. Листи», написав: «Серед тих провідників українського збройного підпілля, імена яких у роки Другої світової війни на Волині були на слуху як гітлерівців, так і більшовиків, і поляків, безумовно, особливе місце займає отаман Тарас Бульба-Боровець. Той, хто одразу ж після початку німецько-радянської війни організував повстанський підрозділ під назвою Українська Повстанська Армія – “Поліська Січ” й ім’я якого найкраще знало тамтешнє населення, принаймні, в перші два роки війни. Насамперед саме на нього воно сподівалося в захисті від окупантів.

Водночас йому, організатору тих перших збройних формувань на теренах Полісся, згодом довелося зазнати гіркоти поразки в міжусобиці з бандерівським крилом ОУН, яке не тільки перебрало вже закріплену за його відділами назву УПА, а й взялося силою підпорядкувати їх своєму проводові, що спричинилося до непоправного братовбивства серед українців. Воно не тільки відмовилося підтримати його в створенні загальнонаціональної Ради, що в умовах окупації нашої землі вже наприкінці 1942 року могла б виступати координуючою силою всіх державницьких формувань, а натомість у липні 1944 року витворило під своїм контролем Українську Головну Визвольну Раду, котру іменували парламентом воюючої України.

Прикрощі від своїх переслідували його і на Заході, коли в еміграції політичні опоненти відмовляли йому в праві іменуватися першим організатором відділів майбутньої УПА, поставили під сумнів правдивість перебігу подій у його мемуарах “Армія без держави”...»¹.

Обкладинка книги отамана «Тараса Бульби» «Армія без держави». 1981 р.

¹ Тарас Бульба-Боровець. Документи. Статті. Листи. Київ: ПП Сергійчук М. І., 2011. С. 3.

Ця цитата відображає певні погляди частини українських істориків, краєзнавців, журналістів, громадських діячів щодо ролі Тараса Дмитровича Боровця (отамана «Тараса Бульби») в українському визвольному русі, сформовані його книгою «Армія без держави» чи працями його симпатиків у діаспорі.

Спричинив це явище сам Т. Боровець численними виступами у пресі та написанням окремих праць, найвідоміша з яких під назвою «Армія без держави» з'явилася вже по його смерті (1981). У ній він писав, що хоче дати для історика «бодай початковий першоджерельний матеріал», і стверджував, що багато друкованих праць «грішать жахливим спотворенням фактів, замовчують ролю Поліської Січі як зародка Української Повстанської Армії і вводять в блуд "живих і мертвих, і ненароджених" синів і дочок України в питанні нашої повстанської боротьби»².

Представники товариства «Волинь» у м. Вінніпег у вступі до книги пояснювали, що отримали рукопис спогадів отамана вперше ще

за 29 років до виходу книги, тобто 1952 р. Хоча це малоймовірно, адже отаман перебував тоді в Європі, а до Канади потрапив аж 1959 р. Вдалося з'ясувати, що уривки спогадів він друкував у двох номерах «Місії України» 1964 р. Зрозуміло, Т. Боровець мав якийсь варіант уже на початку 50-х років ХХ ст., адже один із фрагментів під назвою «Два хрести» був надрукований ще 1949 р. в «Українських вістях»³. Наступна публікація з'явилася восени 1952 р. у часописі «Неділя» як розділ книги «Армія без держави» про переговори з радянськими партизанами⁴. Ще один фрагмент під назвою «Брат за брата (спогад)» авторства «Сот. З. Д-к» надрукова-

Газета «Неділя». 1952 р.

² Бульба-Боровець Т. Армія без держави. Слава і трагедія українського повстанського руху. Спогади. Вінніпег: Трайдент Пресс Лтд, 1981. С. 15.

³ Тарас Бульба-Боровець. Документи. Статті. Листи. С. 518–524.

⁴ А як було насправді? *Неділя*. 1952. Ч. 18 (216). С. 1–12.

но 1951 р. у журналі «Меч і воля»⁵. В «Армії без держави» Боровець опублікував тільки частину відредагованого тексту як опис результативної «Шепетівської операції». У тексті він натякав, що не є автором цього твору. Доволі дивно використовувати літературний твір у власних спогадах й описувати вигадану «Шепетівську операцію», не підтверджену жодними документальними джерелами на сьогодні.

Власне, Т. Боровець поступово формував власну концепцію історії українського визвольного руху на Волині й Поліссі. Одну з перших спроб він зробив ще 12 листопада 1944 р. у Берліні після звільнення з концтабору Заксенхаузен. Так з'явилася «Історія Української Повстанчої Армії», де поліський ватажок, підсумовуючи діяльність 1941 р., ствердив: «Вся до цього часу пророблена робота йшла на користь німців»⁶. Після цього нарисували інші подібні тексти під назвами «Кредо революції» (Париж, 1946) та «Збройна боротьба України 1917–1950» (Париж, 1951). Якщо уважно проаналізувати текст «Кредо революції», то він виглядає як чорновий план-схема написання більшої праці, якою у майбутньому стане «Армія без держави». Отже, на початок 50-х років ХХ ст. Т. Боровець уже міг мати більш-менш об'ємний текст і шукати відповідне видавництво для його оприлюднення.

Редколегія, яка готувала до друку «Армію без держави», зазначає: «У прилозі був Авторів лист, в якому він, між іншим, писав, що уповноважує управу Т-ва “Волинь” покористуватися цим матеріалом...». Проте коштів для друку на той момент не було і вирішення питання на кілька років призупинилося. Врешті, коли видавництво «Тризуб» розпочало підготовку до друку, «до голови Інституту Дослідів Волині зголосився один студент, який пред'явив своє “уповноваження” від Автора цих спогадів, і в його імені зажадав, щоб через нього завернути Авторів скрипт, а ту його частину, що була вже надрукована “негайно знищити”»⁷.

Тарас Боровець відредагував другий варіант спогадів, але на скільки – встановити важко, не маючи первісного тексту. «По десятих роках, а саме 1980 р., Тарас Бульба-Боровець передав Управі ІДВ скрипт тих своїх спогадів, що тепер (уже надруковані)...»⁸. Автор вступу явно не замислювався над хронологією подій, адже Т. Боровець у слові «Від автора» пише: «... я пробував в різні часи і в різних видавництвах друкувати уривки чи частини своїх спогадів

⁵ Сот. З. Д-к. Брат за брата (спогад). *Меч і воля*. 1951. № 1. С. 20–23; Сот. З. Д-к. Брат за брата (спогад). *Меч і воля*. 1951. № 3–4. С. 14–16.

⁶ Тарас Бульба-Боровець. Документи. Статті. Листи. С. 248.

⁷ Бульба-Боровець Т. Армія без держави. С. 7.

⁸ Там само.

та не щастило мені видати ці спогади, як закінчену працю. Дякуючи Богові, я закінчив писання та ревізію своєї праці в 1974 році і у цій остаточній редакції випускаю її у світ»⁹. Отже, редакційна колегія ІДВ подає неправдиву інформацію про отримання нового відредагованого твору за 10 років до друку (між 1974 р. і 1980 р. лише 6 років різниці). Можливо, з'ясувати ситуацію могло б листування у цій справі, але ІДВ його не оприлюднював, хоча мав у своєму архіві.

Отже, книга з'явилася та стала доступною для широкого кола читачів спочатку в діаспорі, а за 10 років і в Україні. Її кілька разів перевидано й часто цитовано у працях з історії Другої світової війни чи проблематики українського визвольного руху на Волині. Варто зазначити, що багато людей сприймають цей текст як доволі правдивий, тому моїм завданням було встановити ступінь достовірності, порівняти з іншими джерелами та зробити певні висновки.

Хочу зазначити, що і я свого часу піддався «магічному» впливу цієї книги. Тільки кропітка праця зі збору джерельного матеріалу, вивчення інших наукових праць, архівні пошуки, спогади учасників українського визвольного руху почали наштовхувати на дещо протилежні висновки. Словом, маємо справу з певним міфом, який придумав романтик, державник у прямому значенні слова, людина, яка боролася за незалежність власної держави як словом, так і ділом, яку я би схарактеризував як «державник без армії» – своєрідний поліський Дон Кіхот.

Під час написання цієї книги використано фонди Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України, Галузевого державного архіву Служби безпеки України, Архівів Управління Служби безпеки України у Рівненській, Волинській та Житомирській обл., Державного архіву Рівненської обл., архівів ЦДВР та ОУН. Доволі корисними в роботі стали електронні ресурси «Діаспоріана» й «Лібрарія». За надані матеріали висловлюю щире подяку працівникам цих архівних установ та електронних ресурсів.

Також вдячний колегам-історикам Володимирові Морозу, Олександрові Вовку, Андрієві Усачу, Ігореві Бігуну; кандидатам історичних наук Олександрові Дарованцю, Михайлові Романюку, Богданові Зеку, Олександрові Іщуку, Володимирові Дзьобаку, Русланові Забілomu, Володимирові В'ятровичу; докторам історичних наук Ярославові Антонюку й Сергієві Стельниковичу за консультації, власні дослідження, копіювання документів, пошук фотоматеріалів та наукове редагування цієї праці.

Щира подяка і працівникам видавництва «Літопис УПА».

⁹ Там само. С. 15.